

MUHAMED ŽDRALOVIĆ
(Zagreb)

DONJOVAKUFСКА MEDŽMUA

Uvod

U europskoj literaturi izraz *zbornik* uobičajeno označuje više djela u jednom knjižnom svesku. U slučaju arabičkih rukopisa i njihovih obrada u katalozima, stručnim prikazima, studijama i osvrtima, *medžmū'a*¹ – *zbornik*, uz spomenuto, pojavljuje se i u specifičnom značenju zbirke kraćih rasprava, pjesama, raznorodnih unesaka i svega što je vlasnika knjige zanimalo. Stoga se *medžmū'u* kao *zbirku listova raznovrsnog sadržaja* ne može staviti u jedinstvenu paradigmu kojom bi se odredila forma i sadržaj, pa se svaki zbornik ovakve vrste kao značajan spomenik kulture može i treba zasebno definirati.

1 Korijen arapske riječi: ع + م + ج = g – m – ' - u masdarskom obliku prema Muftićevom *Rječniku* označava pojmove: *sjediniti, povezati, spojiti, složiti /štamarska slova/, sastaviti, kompilirati /knjigu/, sazvati, sabrati, zbrajati /brojeve/, gramatički: staviti u množinu, obradovati plural od; u sebi sjedinjavati (kriti), sadržavati, posjedovati, (na)gomilati, (na)kupiti; a kao imenica mağmū'a, množina mağāmi' ili mağmū'āt – znači: zbirka, kolekcija, zbornik, skupina, grupa, niz, serija, savez, blok, koalicija/država, sustav, postrojenje, časopis, bilten; a u tehničkim strukama: baterija, kombinat, kartel. U literaturi u obliku množine primjer nalazimo u riječi mağāmi', npr. u naslovu *Mağāmi' al-ḥaqā'iq wa'l-qawā'id* (GAL S II, 664), ali u obliku jednine mağmū'a ima više desetaka naslova: (GAL, S III, str. 957-958). Kod Mehmeda Tahira OM, naslovna riječ *mecmū'a* u sintagmama s drugim pojmovima odnosi se na *zbirku: djela pojedinaca, književni zbornik, zbirka stihova, zbirka ilahija, epistografskih proba, pisama, datuma – opisa događanja, prijevoda, definicija, bogomolja, govora, poslovice, znanosti, pravnih decizija, pravila – gramatičkih, pravnih propisa, korisnih savjeta, anegdota, oprobanih recepata, predavanja, pitanja, pisama, savjeta*. (OM, III, str. 109-110). U katalogu Egipatske nacionalne knjižnice, Dār al-kutub, cijeli je sedmi svezak s 369 rukopisa dat pod naslovom *Qism al-mağāmi'*, a za zbornike u katalogu na perzijskom postoji odjel: *'Ilm al-Mağāmi' al-Fārisiyya*, Katalog perzijskih rukopisa, 1306.H str. 518–534. A za zbornike u katalogu rukopisa na turskom jeziku: *'Ilm mağāmi' at-turkiyya*, str. 304–359, Sastavio Ali efendi Hilmi b. Sultan Muhammad ad-Dagistānī. U katalogu turskih rukopisa Nacionalne biblioteke u Parizu po naslovima se vidi da ovakvu vrstu rukopisa karakteriziraju naslovi općeg sadržaja: *pravila, zgoda, povijesti...* (E. Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale*, Paris S, str. 285 (1932)).*

Osim u deskripciji vanjskog fizičkog izgleda, nije uputno tražiti jedinstvenu formulu za ujednačeno prezentiranje takve vrste rukopisa, kako je uobičajeno za rukopisna djela. Primjerice raznorodnost inskripcija, stihova, mudrih izreka, poslovice, zagonetki, prijepisa dokumenata, podsjetnika, zapisa o knjigama, prijepisa kraćih rasprava, nastalih po osobnom vlasnikovom/upisivačevom ukusu i odabiru, zadire u brojne znanosti i discipline koje se ne mogu formulirati uobičajenim definicijama.

Svaki je takav rukopis specifičan po tekstualnim razlikama u odnosu na sve druge. Čak i u slučajevima cjelovitih prijepisa takvih zbornika, iako u principu nisu u cijelosti prepisivani, svaki je nov i neponovljiv uradak, barem s aspekta pisma, ali i s aspekta sadržaja, makar tek u sitnom detalju proizišlom iz prepisivačeva impulsa. Zato bi postavljanje obrazaca sadržaja takvih rukopisa bio uglavnom ogroman posao koji bi unaprijed podrazumijevao izuzetke i dodatna pojašnjenja. Bilo kako bilo, baš zbog spomenute heterogenosti sadržaja, ovakvi su rukopisi pravi izazov istraživaču.

Dosadašnja praksa u njihovoj katalogizaciji i obradi pokazuje da su ovi rukopisi formalno dijeljeni prema vanjskom obliku na *sefine* (džonke) i međžmue, pri čemu su sefine u obliku džepnoga notesa, s hrbatom na kraćoj strani, dok su međžmue u obliku knjige, s hrbatom na dužoj strani. Međutim, taj vanjski izgled ne sugerira i njihov sadržaj, pa on i u sefinama i u bilježnicama u obliku knjige može biti jednako složen i uobičajeno nesistematičan. Stoga se on može predstavljati ili redosljedom po sadržaju svakoga lista, ili se može objediniti po temama. S obzirom na raznovrsnost tema, jedini zadovoljavajući pristup u istraživanjima bio bi onaj interdisciplinarni. Temeljem dosadašnjeg iskustva sa sadržajima međžmua, njihovo bi se proučavanje moglo odvijati u okviru sljedećih disciplina:

- a) filologije - prema jezicima na kojima su pisani tekstovi,
- b) paleografije - po zastupljenim vrstama pisma,
- c) povijesti - prema bilješki (osobne, obiteljske, povijesne),
- d) prava i diplomatike - prijepisi dokumenata: vakufnama, vasijetnama, kanuna, fetvi i sl.
- e) leksikografije - manji rječnici s riječima grupiranim po pojmovima, popisi značenja i tumačenja riječi,
- f) etnologije i antropologije - upute, savjeti, recepti, poslovice, pitalice,
- g) prirodoslovlja - bilješke o prirodnim i meteorološkim pojavama,
- h) heraldike – žigovi,
- i) poezije - po pjesmama (vlastiti i stihovi pojedinih pisaca) kaside, turkije, šarkije, gazeli, dastani, rubaije, terdžibendovi, tarihi),

j) izvodima iz drugih djela, moguća su izučavanja u svakoj od znanosti ili disciplina iz kojih oni potječu.

Dakako da je i ovo uvjetna sistematizacija i da nisu obuhvaćene sve discipline čiji se tekstovi mogu naći u ovakvoj vrsti rukopisa, te je ovo samo podsjetnik da kompleksna *medžmua* može biti izvor građe još i za jezikoslovce, povjesničare pisma, kaligrafe, stručnjake za literaturu i istraživače književnih vrsta, teoretičare i povjesničare prava, teologe i sl.

Bosanske medžmue

U medžmuama nastalima u južnoslavenskim krajevima, poglavito u Bosni, uočava se dovoljno različitosti u odnosu na one prikazane u objavljenoj svjetskoj literaturi da se u skladu s time takve medžmue mogu smatrati specifično bosanskim. Uz to što su nastale na prostoru Bosne ili su rukom Bošnjaka ispisane arapskim pismom na arapskom, perzijskom, turskom jeziku, one sadrže i ispise na bosanskome jeziku, a nerijetko u ortografiji i arapskom i turskom jeziku obiluju pogreškama tipičnim za površno poznavanje jezika.

Takvi se rukopisi uglavnom nalaze u knjižnicama, arhivima i muzejima Bosne i Hercegovine, ali i u drugim knjižnicama, arhivima i muzejima izvan Bosne², gdje su dospjeli prodajom, poklonom ili nekim drugim načinom. Javljuju se u bosansko-osmanskim kulturnim krugovima od 17. do 20. stoljeća i predstavljaju prvorazredni izvor za proučavanje kulture Bošnjaka u osmanskom periodu.

Sadržaj bosanskih medžmua možemo najbolje upoznati u već objavljenim katalozima rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke³, Orijentalnog⁴ i Bošnjačkog⁵ instituta, gdje se s različitim pojašnjenjima nalaze adekvatni opisi spomenutih vrsta rukopisa:

Fehim Nametak je opisao ovakve rukopise u Gazi Husrev-begovoj biblioteci kao: *Zbirku pjesama, zabilješki, pisama i datuma značajnih događaja iz povijesti Bosne i Osmanskog Carstva* (br. 3000, sastavio poznati pjesnik Mejli

2 O važnosti privatnih knjižnica arabičkih rukopisa kao izvora za kulturnopovijesna i biografska istraživanja pisala je Tatjana Paić-Vukić u doktorskoj disertaciji "Svijet sarajevskog kadije Mustafe Muhibija (1786-1854)" (u pripremi za objavljivanje u izdavačkoj kući "Srednja Europa" u Zagrebu). Posebnu pažnju posvetila je kodikološkim, kulturološkim i drugim mogućnostima pristupa medžmuama, pokazavši kako se mogu konceptualizirati rezultati takvih istraživanja.

3 Fehim Nametak, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak četvrti, London – Sarajevo, 1998, str. 277-372, kataloški brojevi 3000-3104.

4 Salih Trako, Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta, lijepa književnost*, Sarajevo, 1997, str. 247-346, kataloški brojevi: 490-564.

5 Fehim Nametak i Salih Trako, *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, svezak I, Zürich, 1997, str. 360-373, kat. br. 611-625, i sv. II, 2003, str. 318-328, kat. br.1098-1111.

Gurani), *Nekrologij čuvenog Sarajlije Mula Mustafe Bešeskija* (br. 3001). Ova je međzmua, s obzirom na kulturno-povijesni aspekt sadržine, najznačajniji rukopis 18. stoljeća vezan za Sarajevo, pa i šire. *Zbirka pjesama, pisama, nekoliko hadisa i drugih zabilješki* (br. 3002), *Zbirka različitog sadržaja* (br. 3003) itd.

Rukopisi u katalogu Orijentalnoga instituta su definirani kao: *Bilježnica raznovrsnog književnog i kulturološkog sadržaja* (br. 508), *Bilježnica raznovrsnog književnog, kulturološkog i historijskog sadržaja* (br. 506), *Bilježnica raznovrsnog književnog, pravnog i kulturološkog sadržaja* (br. 507), *Bilježnica raznovrsnog, pretežno književnog sadržaja*, (br. 509), *Kodeks koji sadrži nekoliko manjih djela, pojedinačnih pjesama i drugih književnih sadržaja* (br. 492), *Medžmua bogata kulturološkim književnim sadržajem* (br. 513), *Medžmua džepnog formata ispunjena književnim sadržajem, većinom pjesmama* (br. 519), *Medžmua koja je sadržajem raznovrsna i bogata, a ispunjavana je od nekoliko različitih ruku* (br. 500), *Zbirka raznovrsnog književnog, kulturološkog i historijskog sadržaja*, (br. 505), *Zbirka s više cjelina* (br. 510), i sl.

U Katalogu Bošnjačkog instituta međzmue su opisane pod brojevima 611-625, a predstavljene su kao: *Zbornik poezije na turskom, arapskom, bosanskom i perzijskom jeziku* (br. 611), *Zbirka kazivanja o različitim temama* (br. 612), *Kodeks, sadrži više cjelina* (br. 613), *Zbirka raznovrsnog kulturološkog i književnog sadržaja na turskom jeziku i manji fragmenti na arapskom od nepoznata sakupljača* (br. 615), *Manuskript predstavlja vrlo bogatu bilježnicu različitog sadržaja: historijskog, kulturnohistorijskog i književnog* (br. 616), *Zbornik poezije, Zbornik različitog sadržaja* (br. 618), *Zbornik raznovrsne književne građe* (br. 621), *Zbirka pjesama na turskom jeziku od bošnjačkih pjesnika* (br. 623).

Dakako da prvorazredni značaj u *bosanskim međzmuama – bilježnicama Bosanaca* imaju zapisi koji se svojim sadržajem izravno odnose na bosanske prostore, žitelje Bosne i bosanski jezik. U takvim se međzmuama nalaze i pjesme na bosanskome jeziku pisane arapskim pismom. Nalaze se i kovanice, tj. *mulemme*; pjesme spjevane miješanjem osmanskog-bosanskog jezika.

Kao ilustracija gore rečenoga ovdje će nam poslužiti tematski sadržaj jedne donjovakufske bilježnice iz 19. stoljeća s naglaskom na neke segmente važne za kulturološka, etnografska i povijesna istraživanja.

Donjovakufska međmua u Orijentalnoj zbirci Arhiva HAZU
(Inv. br. 1470)

Tipičan primjerak bosanske međzmue predstavlja rukopis zaveden u inventarnoj knjizi kao *Medžmu'a*. Za Orijentalnu zbirku ju je pribavio Aleksej Olesnicki⁶ od Mustafe Kenovića iz Sarajeva 11. kolovoza 1932. Listovi

⁶ Aleksej Olesnicki, turkolog, bio je u vremenu od 1928. do 1943. angažiran da za Akademiju pribavlja arabičke rukopise. Istovremeno se bavio i proučavanjem povijesnih tema, osobi-

rukopisa su zaštićeni kartonom, a u njemu je jedna dotrajala kožna korica s utisnutim zvjezdicama. Ima 54 lista veličine 161x228 mm. Većina listova i stranica je ispisana. Naknadno su listovi numerirani grafitnom olovkom. Redosljed numeracije ide od prvih i zadnjih stranica prema sredini. Tako je u jednom smjeru od prvoga do dvadesetpetoga lista, a obrnutom smjeru od 54. do 26. lista. Pojavljuje se više vrsta pisma: *nashi*, *sulus*, *ta'lik*, *divani*, *rik'a*, ili njihovih elemenata. Tekst na listovima je raznovrstan. Osim arapskoga jezika, zastupljeni su osmanski turski i bosanski jezik. U literaturi su iz toga rukopisa do sada predstavljeni *Banjalučka turkija na bosanskom jeziku* i *Privatna knjižnica u Donjem Vakufu*⁷. Sadržaj rukopisa obuhvaća prozu i poeziju. Prozni su sastavi obični zapisi osobne naravi, prijepisi dokumenata, izvodi iz raznih djela, popisi, mudre izreke, a u poeziji pojedinačni stihovi, stihovi pojedinih pjesnika, turkije posvećene Banjaluci, Zvorniku i Budimu. Po izgledu zapisa vidi se da ih je unosilo više osoba, a uz kaligrafsku probu (L23a) stoji ime dvojice zapisivača, i to Ali-efendi-zade (Ali Efendić), rođenog Nišlije, nastanjenog u Donjem Vakufu, člana svite Miralema Ferhat-bega⁸, i to prema tvrdnji drugoga potpisanoga, Derviša Saliha Temišvarlije 25. zulkade 1252. godine (2.4.1837.), koji se u potpisu predstavio kao: Salih Poričanin u službi Sulejmanbega Dautbegovića 14. ševala 1254. (31.12.1838.) (L28a).

to odnosa Turske i Rusije, bojeva Turske i Hrvatske, kosovskim bojem i Dezelez Alijom. Napisao je dvadesetak studija. Opširnije u M. Ždralović, "Aleksij Olesnicki i Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti", *Radovi Arhiva JAZU*, Zagreb, 1973, sv. II, str. 97-110.

- 7 Muhamed Ždralović, "Adžamijska literatura u rukopisima Orijentalne zbirke Arhiva Jugoslavenske akademije", *Filologija* 11, Zagreb, 1982-83, str. 251-269, i isti, "Privatna knjižnica u Donjem Vakufu s početka 19. stoljeća", *Behar*, God XIV/2005, br. 74-75, str. 54-58.
- 8 Miralem je poznata uskopljanska obitelj. U OZHA pod brojem 1616 pohranjena je *Oporuka (Vasiyetnama)* Vasiije, kćeri Ferhat-bega Miralema, žene Mahmud-bega Sulejmanpašića, sina alajbega Hasana, unuka Sulejman-paše Skopljaka, zvanog Alipašića. Inače Ferhat-beg Miralem je sin Mehmed-bega kojega su tri brata u Beogradu obješena radi neposluha velikom veziru. Mehmed-beg Miralem je umro u Donjem Vakufu. Spomenuta *Oporuka* je bila kod obitelji Hadžiahmetović iz Donjeg Vakufa. Iz te obitelji je bio izvršitelj oporuke. Ovjerovitelj dokumenta je mula halifa za kadiluk Donji Vakuf. U okruglom žigu je stilizirano ispisano ime Sulejman Hilmi.

Oporuku, koja se istovremeno ima smatrati dokumentom o zakladi, načinio je izabrani opunomoćenik oporučiteljice, poznat kao Miralem-zade Ferhad bin Mehmed bin Ferhad bin Miralem paša. Sastavljena je četvrtog rebiulevela 1295. tj. 8. ožujka 1878. godine.

Oporuka je pisana na osmanskom jeziku. Svaki list je ovjeren Ferhatovim žigom, stilizirani ispis "Abduhu Ferhad". Zapravo, otac je trećinu kćerine imovine u njeno ime zavještao. To je pekara u Sarač mahali i pripadajući joj pribor i iznad nje tri sobe. O tome se ima starati pobožni mula Mustafa Basara, bivši prijatelj roditelja i drug Ferhatbegova sina Ibrahima koji treba nadgledati zakladu. Zgrada je predana na upravljanje spomenutom mula Mustafi. Nekretnine treba izdavati pod kiriju a iz tog prihoda, nakon podmirenja troškova, svake godine u mjesecu ramazanu se ima proučiti *hatma* od strane stručne osobe koja to ispravno zna učiniti. Za to mu treba dati naknadu u visini od 20 srebrnih dirhema. Također, u džamiji džemata Čelebi Mehmeda, u kojem je sahranjena umrla, svake godine od četiri oke svijeće paliti, a ostatak utrošiti u održavanje zgrade. Od toga što preostane dati na plaću imamu i mujezinu spomenute džamije.

Na drugom mjestu se predstavio kao Salih bin Ahmed bin Ibrahim Temišvarli (L21a).

Sadržaj medžmue je sljedeći:

L1a: Što koji dan vjernik treba izgovarati i koliko puta: npr. petkom 1.000 puta reći: *Ya Allah*, i kakav je koji dan što se sreće tiče

L1b-6b: Razni stihovi, bejtovi, mufredi, muamme (zagonetke)

L7a: Popis poklona pristiglih kao dar povodom rođenja sina Muhameda, i bilješke o rođenju djece Muhameda, Saliha, Rukije

L8a: Arapska slova i brojevi po *ebdžed sistemu*, kao i dio tablice množenja

L8b: Popis naslova djela

L9b-20a: Popis sudionika bitke na Bedru 624. godine. Ovaj bi popis trebao biti posebno obrađen jer je zacijelo imao stanovito značenje u tretmanu spomenutih osoba kao evlija – dobrih, a kako ulazi u općeislamološku tematiku zahtijeva svestraniji pristup, a to mi u ovoj prigodi nije cilj.

L20a-21a: Kratka rasprava o vrstama duša: *'ammāra, lewwāma, mulhima, mutma'inna, rādiya, mardiyya, sāfiya*.

L21b-22a: Zapisi o rođenju djece: Bekira, Ibrahima, Hasana, Husejna i unuka Ahmeda od kćeri Fatime u vremenu 1238-1259. hidžretske godine, napisao Salih ibn Ahmed Temišvarli. L22a: Fetva prusačkog muftije

L23a: Kaligrafska proba Nišli-zade Ali efendije i derviša Saliha Temišvarlija 1252. godine, 25. zulkade [3.3.1837.]

L24a: Ljudske osobine 22 životinje prema hadisu

L24b-25a: Molitva u kojoj se traži oprost grijeha, *Istigfar*

L25a: Molitva *Šeyh Wafā*

L25b: Još jedna molitva

Odavde je test u suprotnom nizu u odnosu na stranice, dakle od lista 54 do lista 26a:

L26a: Prazan.

L26b: Popis količine usjeva predanih 1248. [počinje 31.5.1832.] godine Sulejman-begu Daudbegoviću

L27a: Popis količine predanih usjeva u 1249. [počinje 21.5.1833.] godini

L27b: Prijepis pisma koja je pisao 14. ševala [1]254. 14.L.1254. (31.12.1838.) Salih Temišvarli, Poričli Salih iz svite Sulejman-bega Daudbegovića iz Donjeg Vakufa.

- L28a: Prazan
- L28b-29b: Tumačenje *bismele* i *hamdule* na turskome
- L30a: Fragmenti arapske gramatike na turskome
- L30b: Prazan
- L31a-35a: Rasprava na osmanskome na temu gramatike – morfologije arapskog jezika
- L35b: Prazan
- L36a-37b: Epistologrfska proba
- L38a-38b: Zabilješka o osobinama travanjske kiše, prema djelu *Masābīh*
- L39a: Pismo – epistologrfska vježba
- L39b: Prazan
- L40a: Pismo o *crvenoj jabuci* koje je od muslimana stiglo vjernicima u Bosni
- L40b: Prazan
- L41-42a: Vasijetnama Zejnebe kćeri Muhamed efendije iz Uskopja
- L42b: Prazan
- L43a: Turkija na bosanskome *Lipa ti je Banjaluka*, 10 distiha
- L43b: Budimska turkija, 21 distih i jedna arapska izreka na račun sudaca
- L44a: Nekoliko mufreda
- L44b: Zvornička turkija - 15 redaka po 3 polustiha i jedan redak s jednim polustihom - tj. 23 distiha.
- L45a: Kronostih smrti Rukije 1164, spjevao Mejli. Tri turkije i nekoliko stihova
- L45b: Turkija; Emir turki (Emir kızı Emir kızı, aman aman), stihovi i mudre izreke
- L46a: Stihovi: mufredi, rubaije, Gufte-i Nef'i
- L46b: Stihovi i mudre izreke na turskom i rubaija na arapskome
- L47a: Nazira Cefaija, Stihovi Vefaija
- L47b: Stihovi
- L48a: Turkija ašika Ahmeda, 9 bejtova i mufred
- L48b: Pjesma 12 distiha, četiri bejta i dva mufreda

L49a: Dvije turkije

L49b: Dvije turkije, Šamijev gazel i pitalica na arapskom

L50a: Turkija Gazi Pencenk(?) spjevana 1090. hidžretske (1679.) godine, te kit'a od dva bejta i mufreda

L50b: Jedna turkija posvećena hafizu, druga ljubavniku, i nekoliko stihova - bejtova i mufreda

L51a: Turkija o ljudskoj prirodi, jedan mufred, jedna strofa, Gazalijeva maksima o neznanju i znanju

L51b: Turkija Komšu kızı, tri mufreda i dva bejta

L52a: Turkija o ljepoti cvjetova; pjesma – 16 distiha, spjevana/prepisana 1196. H [počinje 17.12.1782] i turkija od 5 distiha

L52b: Mulemma tursko-bosanska.

L 52b-53a: Banjalučka turkija, prepisana 1207. godine [1792/93]

L53b: Na koje sultane treba donositi salavat?

L54a: Tarih - kronostih nekom mostu izgrađenom 1207. hidžretske [počinje 19.8.1792.]

L54b: Tekst oštećen vlagom, vidi se dova za post, osmansko-arapski nijet

S kulturološkog, povijesnog i etnološkog stajališta, ova nam međžmua pruža obilje građe. Ne potcjenjujući vrijednost ostalih, naglašavamo nekoliko tema koje se čine najzanimljivijima za proučavanje sklonosti njenih vlasnika i kulturne povijesti kraja u kojemu je nastala.

1. Popis poklona za babine i obiteljska kronika na listu 7a
2. Popis knjiga – list 8b
3. Vasijetnama (Oporuka) osvrt list 41b-42a
4. Tri turkije:
 - a. Banjalučka turkija L 52b-53a
 - b. Budimska turkija L43b
 - c. Zvornička turkija L44b

1. Popis poklona donesenih na babine i datumi rođenja djece

U Bosni je stari običaj darivanja novorođenog djeteta, i ovisno o kraju uobičajeno je da susjedi, rodbina i prijatelji odabiru primjerene poklone. U ono vrijeme, u prvoj polovici 19. stoljeća, darivani su odjeća i hrana, što znači da su u provincijama obični ljudi živjeli skromno, pa su i darovi bili odgovarajući prilikama. Unatoč tomu, prinova u obitelji je, sukladno islamskoj tradiciji, značila *beričet*, pa je, uz obećavajuću bolju budućnost, darivanje samo po sebi donosilo i makar jednokratno obilje.

Vlasnik medžmue je upisao da mu se rodio sin Muhamed prije podne prvoga petka u mjesecu zulkade 1218., tj. 25. veljače 1803. godine. Tim su povodom stigli pokloni:

Iz kuće Tupare Mula Mustafe: *baklava*,⁹ *đevrek*, mala bijela *anterija*, i sve to u *boš(či)* s *peškirom*;

Iz kuće Tuzića Ali-bega, imama: *baklava*, *đevrek*, dva *peškira* i lakat *beza* u 3 komada, još tri lakta *kafezli beza*, smotuljak smokava od pola oke i sapun;

Iz kuće Salihage, sina Mustafe Bašića: *pita burek*, *đevrek*, mala *šama-ladža anterija*, *jagluk*, *mestve* s rupicama, sapun i jedna jabuka;

Iz kuće punca Hadži Hasana: ... (ostavljen prilično veliki prostor, ali neispisan);

Iz kuće Basara Husejna: *burek pita*, *đevrek*, sapun – 2 komada, *kulaci*;

Iz kuće Hrvatli oglu (Hrvatlić?) mula Salih: *pita maslanica*¹⁰ i *pirinčali čorba*;

Iz kuće Hašmaka Ali-baše: *rešedija halva* i **pogača**¹⁰;

Iz kuće Hadži Ahmetovog sina: *halva* i jedan *ibrik* mlijeka;

Iz kuće Omer-baše, sina Mustafe Bašića: *maslenica*;

Iz kuće gospođe Gope Nahod (?): *maslenica* i osam komada šećera;

Iz kuće Hrvatli Berbe: **maslanica**;

Iz kuće Čavak Bekir-baše: **maslanica**,

Iz kuće Čizme Ibrahima jedan *sahan uštipaka*¹⁰;

Iz kuće Gafića Mustafe: *baklava*, **pogača** i dva sapuna;

Iz kuće Vaizovića: *baklava*, *đevrek*, *jagluk*, *terluci*, jedna glava šećera i sapun;

Iz kuće Gege Šećo: *baklava*, **pogača**, *peškir*, *jagluk*, dva *aršina beza* zvanog **hopavac**, par *mestvi* s *ilikama*, *terluci* i sapun.

Ovaj je etnografski prilog važan za upoznavanje donjovakufskih običaja iz prve polovice 19. stoljeća, a imao je praktičnu primjenu kako se ne bi zaboravilo što je od koga darovano.

Rođenje ostale djece:

Moj sin mula (!) Salih došao je na svijet u utorak u podne 18 safera 1221. [7.5.1806.], Bog mu dao dug i sretan život.

⁹ Značenje riječi pisanih italicom u ovom popisu se može naći u *Rječniku turcizama* Abdulaha Škaljića.

¹⁰ Riječ pisana boldom je bosanska pisana arapskim pismom.

Spomenuti datum spomenute godine dolazi dva dana nakon Jurjeva, Hizra. Neka Allah njega učini (moga sina) učenim i obdari ga znanjem i učini ga vrijednim robom. Uslišaj!

Moja kći Rukija dođe na svijet u ponedjeljak 25. dana mjeseca zulhidže 1225. [21.1.1811.], Allah joj dao dug i sretan život.

Moj sin Bekir je rođen 30. ramazana u četvrtak između akšama i jacije, Allah mu učinio život hajirli i dugim, da bude učen, i da radi dobro djelo i da prema znanju radi 1238. [10.6.1823. spomenuti 30. ramazan je bio u utorak!]

Moj sin Ibrahim rođen je 15. džumadelevela u petak između podne i ikindije 1242. godine [15.12.1826], neka mu Allah podari dug život i neka radi dobra djela i neka bude učen.

Moj sin Hasan rođen je 15. ševala 1245. [9.4.1830.], neka mu je dug život i neka po znanju radi.

Moj sin Husejn je rođen 29. redžepa 1256. između jacije i sabaha [27.9.1840.], neka mu je dug život i neka radi po znanju. Uslišaj!

Unuk Ahmed od kćeri Fatime rođen je u četvrtak između ikindije i akšama 29. džumadelahara 1259. [27.7.1843.]

Zapisao je to "širomah Salih ibn Ahmed ibn Ibrahim Temišvarli".

2. Popis knjiga

Kasno uvođenje tiska u islamskome svijetu općenito pa i u europskome dijelu Osmanskoga Carstva je dobrano utjecalo na umnožavanje željenih djela prepisivanjem. Uz to što su knjige odražavale zanimanje njihovih posjednika za određenu struku, one su bile i zrcalo intelektualnog i duhovnog života cijeloga domaćinstva. Zato su, osim obaveznog pisanog primjerka Kur'ana i nekoga od uvoda u arapsko pismo (sufare, elifnice), kao sastavni inventar kućne biblioteke bili nezaobilazni ispisi narodnih pripovjedaka, povijesti poslanika i ljekaruše. Međutim, vlasnik ovoga rukopisa je donio popis rukopisa iz svoje knjižnice koji pokazuje šire zanimanje za knjigu od uobičajenoga. Na popisu je 39 knjiga (rukopisnih svezaka), od kojih su neke imale po dva ili tri djela. Djela su uglavnom spomenuta po skraćenim ili uporabnim naslovima, što je bila u ono vrijeme uobičajena praksa¹¹. Koliko se dade iščitati samo iz naslova, u djelima su zastupljene discipline: gramatika (sintaksa i morfologija), tedžvid – ispravno čitanje teksta Kur'ana, tefsir, akaid (dogmatika), leksikografija, među njima komentar leksikona u stihu, šerijatsko pravo – fikh, u koje su uključena poglavlja iz obredoslovlja, poslovanja, bračnog i kaznenog prava,

¹¹ O varijantama naslovljavanja vidi u M. Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, knj. I, Sarajevo, 1988, str.160-166.

epistolografija, prijepisi raznih dokumenata, morala (ahlak) i lijepa književnost (edeb). Djela su pisana na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, a djela iz lijepe književnosti su uglavnom na perzijskom. To pokazuje da je vlasnik knjižnice poznao i da se zanimao za sva tri jezika.

Izbor djela otkriva široko zanimanje njegova vlasnika i, za prosječnoga građanina, dobro poznavanje pisane riječi iz spomenutih područja. I letimičnim pregledom naslova uočljivo je da su djela iz gramatike, prava i lijepih književnosti najbrojnija, što donekle indicira da se posjednik knjiga možda školovao za suca, pa mu je za to bilo potrebno dobro poznavanje arapskoga jezika, etike i lijepoga ophođenja.

Budući da se u značajnom broju radi o djelima relevantnih autora koja su uglavnom ušla u svjetske izvore i povijesti, ovdje će biti spomenuta redosljedom iz popisa s dopunom punih naslova pod kojim ih bilježi svjetska literatura s imenima autora, uz izuzetak homonimičnih naslova pod kojima je u literaturi zabilježeno više različitih djela i onih gdje je upisivana samo početna riječ naslova. To se poglavito odnosi na djela iz gramatike.

1. Šarḥ Kāfī, adī Wāfī [Puni naslov je *Al-Wāfīya fī šarḥ al-Kāfīya*. Komentar djela iz gramatike arapskog jezika. Autor komentara je Sayyid Ruknuddīn al-Ḥasan ibn Muḥammad al-Astarabādī (umro 1313).]

2. Kāfī ma'a Šāfī [Dva Ibn Hadžibova djela; gramatika *Al-Kāfīya* i sintaksa arapskog jezika *Aš-Šāfīya*. Puno ime autora je Ġamaluddīn Abū 'Amr 'Uṭmān ibn 'Umar ibn Abī Bakr, Ibn Ḥāġib, umro 1248.]

3. Kāfī [Još jedan primjerak spomenutog Ibn Ḥāġibovog djela]

4. Šarḥ Mišbāḥ ma'a furġa [Iz ovog se naslova ne može jasno utvrditi na koji se komentar gramatičkog djela ovaj komentar odnosi budući da je bilo više komentara *Al-Mišbāḥa*]

5. Šarḥ Qawā'id I'rāb [O pravilima disenencijalne fleksije u arapskom jeziku, tj. o i'rābu su pisali brojni gramatičari.]

6. Matn Qawā'id I'rāb [Također koncizna pravila disenencijalne fleksije u arapskom jeziku.]

7. Kitāb al-Ḍaw' min al-Naḥw [Pretpostavljamo da je ovo komentar spomenutoga *Mišbāḥa* od Muhammada b. Muhammad ibn Ahmad al-Isfarā'inija, umro 1300.]

8. Mu'rāb Zaynī-zāde 'alā al-'awāmil al-ġadīd/a/ [Osnovno djelo *Al-'Awāmil al-Ġadīda* -djelo o čimbenicima koji utječu na promjenu kraja riječi u arapskom jeziku napisao je Muhammad ibn Pir Alī Al-Birkāwī.]

9. Taġwīd min al-kitāb al-maġīd [(tedžvid) Djelo o ispravnom čitanju Kur'ana. Ne navodi se ime autora.]

10. Durar Šarḥ Ġurar [Puni naslov je *Durar al-ḥukkām fī šarḥ Ġurar al-aḥkām*; to je komentar priručnika iz šerijatskog prava. Osnovno djelo i komentar napisao Muhammad ibn Faramurz ibn Ali, Mula Ḥusraw (umro 1480.)]

11. Qūdūrī [Djelo je napisao Ahmad ibn Muhammad al-Qudūrī, umro 1037. godine]

12. Luġat [Teško je pod ovim izrazom doznati o kakvom se djelu radi. Ipak najvjerojatnije je da je to rječnik epistologrfskih fraza ili rječnik u stihu, poput rječnika *Šāhidija*.]

13. ‘Amma ġuz’ tafsīr ma‘a aḥādīṭ – al-wadaniyyat li ‘Abdillāh ibi Ziyād [Ovakav način evidentiranja sadržaja zbornika je uobičajen. Misli se na Komentar tridesetog džuz’a Kur’ana - *Amme džuz*, zbirku Poslanikovih izreka – hadisa, razne molitve i nijete-namjere.]

14. Ṭariqat-i Muḥammediyye, *ġild t̄ānī* [Vjerojatno se odnosi na drugi dio Bergivijevog djela Al-Ṭarīqa al-Muḥammadiyya koje sadrži pouke i propovijedi temeljene na Kur’anu i hadisu.]

15. Inšā’ [Uobičajeno je bilo u obrazovnom sustavu u Osmanskom Carstvu da se savlada tehnika korespondiranja, pa su za to služili ”pismovnici”. Ovo je jedan od takvih pismovnika. On može biti i zbirka obrazaca i uputa o načinu sastavljanja akata, privatnih i službenih. Dakako, ovdje je teško utvrditi o kojem se tekstu radi.]

16. Kitāb Munīra [U literaturi je djelo poznato po naslovu *al-Munīra* ili *Al-riṣāla*. Djelo bibliografiji pripisuju trojici pisaca. Po jednima je autor Ahmad ibn Sulayman Ibn Kamal-paša (umro 1533.), po drugima je Yahya ibn ‘Umar Miṅqari-zade (umro 1677.), a po trećima, Pruščak Hasan Kafi (umro 1616.)]

17. Ḥubz(!)-etmek ma‘a Dānisten luġāti [Iz spomenutog zapisa razazna-je se da je rukopis sadržavao dva djela, i to Luġat-i Firišteoglu, arapsko-turski rječnik u stihu. Autor mu je ‘Abdullatif ibn ‘Abdulmaġid Ibn Firište (umro prije 1474. godine). Drugo djelo je naslovljeno po prvoj riječi Dānisten, a pravi naslov mu je *Tuḥfa al-Hādiya*, perzijsko-turski rječnik. Autor je Muhammad ibn Haġġi Ilyās. Sve u svemu, ovo je jedinstven način naslovljavanja djela u arabičkoj literaturi prema početnim riječima.]

18. Ḥusām Kāfī-nin ḥāšīye(si) [Vjerojatno je to djelo iz logike. Autor je Husamuddin Kati (umro 1359. godine). On je komentirao obradu poznatog djela Isagoga od Aṭīruddina al-Abharija.]

19. Kitāb Šarf buttun [Kompletno djelo iz gramatike arapskog jezika. Nažalost, ne može se utvrditi naslov i autor.]

20. Šarḥ ‘alā *al-‘Izzi* [Komentar na gramatičko djelo o paradigmatskim oblicima riječi u arapskome jeziku. Osnovni tekst je napisao ‘Izzuddin Abu’l-Fadail b. Ibrahim az-Zinġani (umro 1275.)]

21. Šarḥ ‘Aqā’id ma‘a Ayyuha ‘l-walad. [Knjiga s dva djela:

a) Komentar djela iz dogmatike, i

b) Kratka Gazalijeja (umro 1111.) rasprava ”O, mladiću”]

22. Šarḥ Farā’iz [Komentar djela iz nasljednog prava. O nasljednome pravu su napisana brojna djela pa se iz ovog naslova ne može utvrditi njegov autor.]

23. Matn Farā’iz [Osnovno djelo iz nasljednog prava]

24. Šadr al-šarī‘a. [Da djelo postane poznato po imenu, nadimku, nisbi ili umjetničkom imenu autora opće je poznato. *Šadr al-šarī‘a* je nadimak dvojice teologa, fakiha. Jedan je Burhān al-šarī‘a Mahmūd ibn Šadr al-Šarī‘a al-Awwal Aḥmad ibn ‘Ubaydillah al-Maḥbūbī al-Ḥanafī, umro oko 1274. On je napisao djelo *Wiqāya al-Riwāya fi masā’il al-Hidāya*, a komentar na njegovo djelo je napisao Šadr al-Šarī‘a al-Ṭānī ‘Ubaydullah ibn Mas‘ūd ibn Burhān aš-Šarī‘a Maḥmud b. Šadr al-Šarī‘a (umro 1346.).¹² Zanimljivo je da je ovo djelo prepisivano u skriptoriju u Foči.]

25. Matn Šadr al-šarī‘a ya‘nī Wiqāya [Osnovni tekst djela *Šadr-Šarī‘a*, tj. djela *Wiqāya*...]

26. Gulistān ”Ružičnjak” [Sufijsko djelo protkano stihovima na perzijskom jeziku. Autor je Šejh Muslihuḍdin Sa‘di Širazi (1194-1292.)]

27. Bustān ”Bostan”, ”Vrt” [Djelo mistično didaktičkog sadržaja, na perzijskom jeziku, koje je spomenuti Sadi napisao 1257. godine. Oba ova Sadijeva djela su često prepisivana i u južnoslavenskim krajevima od 1489. do kraja 19. stoljeća.]

28. Baharistān [Djelo je napisao posljednji klasik perzijske književnosti Abdurahman ibn Aḥmad Ğami, umro 1492. Ovo je djelo utjecalo na šejha Fevzija Blagajca autora *Bulbulistana*, mističnog djela na perzijskom jeziku.]

29. Pendi ‘Aṭṭār ma‘a Šāhidī ma‘a Namazlik [Ovaj rukopis sadrži tri djela:

a) *Pend-nāma*: Djelo perzijskog klasika Farīduddīna ‘Aṭṭara (umro 1232?),

b) *Tuḥfe-i Šāhidī*, perzijsko-turski rječnik u stihu Ibrahima Šahidija (1470-1550.) i

c) obredoslovno djelo o klanjanju-molitvi.]

30. Šerḥ Pendi-i ‘Aṭṭar – Mufīd [Jedan od brojnih komentara spomenutog Attarova djela. Komentar je napisao ‘Abdurraḥman Zari (umro 1692.)]

¹² Sravni: Kasim Dobrača, *Katalog rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, svezak drugi, kat. br. 1072-1077.

31. Šarḥ Mubārak šarīf ‘alā Kimyā-i Se‘ādet, Šarḥ Fiqh Akbar (!) Abu’l-Muntahā [Ovo je zbornik djela:

a) *Šarḥ Kimya-i se‘ādet*. Komentar neutvrđenog autora. Kako u islamskoj literaturi ima više djela naslovljenih kao *Kimya al-sa‘adet*, ovdje nije jasno na koje se djelo taj komentar odnosi. Što se naslova osnovnog djela tiče, najbliži je Gazalijevu pisanome na perzijskom jeziku. Drugi slični naslovi su: *Kimyā al-sa‘āda li man arāda ’l-ḥusn wa al-ziyāda*. Autor je Muhyuddin al-Maqdīsī (pisao 1478.) i *Kimya al-sa‘āda fī ibtāl kimiyā al-‘āda*. Autor je Muhammad ibn Muhammad al-Gumri Sibṭ al-Marsafī, umro nakon 1562.

b) *Šarḥ al-Fiqh al-akbar* je drugo djelo u rukopisu. Osnovno djelo *Al-Fiqh al-akbar* se pripisuje Abu Hanifi (umro 767.), osnivaču hanefijskog pravnog učenja. Zanimljivo je da je i ovdje djelo dobilo naslov po *kunji* komentatora Abu’l-Muntahā. On je Ahmed ibn Muhamed Magnisāwī, umro oko 1591.]

32. Kitāb Mufaṣṣal min ‘ilm al-naḥw ma‘a Šarḥ Qaṣīda al-nūniyya ma‘a Šarḥ al-Munfariġa. [Prema ovim naslovima u svesku su tri djela, i to:

a) *Al-Mufaṣṣal* – Gramatika arapskog jezika. Autor je Maḥmūd ibn ‘Umar Az-Zamaḥšarī, umro 1143. Vrijedno je spomenuti da je na Šejh-Jujinom komentaru drugog Zamašerijevog gramatičkog djela *Šarḥ al-Unmudaġ* doktorsku disertaciju obranio Mustafa Jahić, direktor Gazi Husrev-begove biblioteke.

b) Drugo djelo je komentar kaside *Al-Nūniyye*, pjesme o vjerovanju, na arapskom jeziku. Pjesmu je spjevao Hidr-beg, umro 1458. Od komentatora pjesme spominju se Dawud ibn Muhammad al-Qarsi i Ahmed ibn Musa al-Hayālī, umro 1459.

c) Treće djelo je komentar pjesme *Al-Munfariġa* – Autorstvo osnovnog teksta se pripisuje nekolicini autora, a među njima je i Abu’l-Faḍl Yūsuf ibn Muḥammad al-Naḥwi (umro 1111.)]

33. Hašiya ‘ala *Šadr al-Šaria* [Glose na djelo spomenuto ovdje pod brojem 24.]

34. *Rawnaq al-maġālis ma‘a al-Maġālis as-sābi‘*. I ovdje su spomenuta dva djela. Oba se odnose na propovijedi.

a) *Rawnaq al-maġālis* je, prema katalogu Zejnila Fajića, knjiga poučnih priča o pobožnosti i asketizmu. Sastavio ju je Abu Hafs Omar ibn al-Hasan al-Nisaburi as-Samarkandi oko 1436. Djelo ima 22 poglavlja, a svako poglavlje ima deset priča (GHB-2113/1); i

b) *Maġālis al-sābi‘*, *Tjedni susreti*, oba su zbornici propovijedi i teško je utvrditi imena autora.]

35. Kitāb Ḥikāyāt min al-anbiyā wa'l-awliyā a.m. [*Knjiga pripovjedaka o poslanicima i evlijama* – To su narodne islamske predaje.]

36. Kitāb Ḥikāyāt [*Knjiga pripovjedaka*]

37. Kitāb al-iṣṭilāḥāt 'alā fi'l [*Knjiga glagolskih termina se očito odnosi na stručnu terminologiju iz gramatike arapskoga jezika.*]

38. Manāsik ḥaḡḡ [*Obredi hadža* – djelo neutvrđenog autora], i

39. Šarḥ Qašida Ṭanṭarānī ma'a waṣiyyet al-imām A'zam [*Knjiga s dva djela. Prvo je komentar nepoznatog autora poznate pjesme ispjevane u čast seldžučkog vezira Nizamulmulka. Autor kaside je Abu Nasr Ahmad ibn Abdurrazzaq Tantarani (umro oko 1087.), a drugo je poznata Oporuka Abu Hanife, Imama A'zama (umro 767.), u kojoj su izložene osnove sunitskog učenja.*]

Razlozi za popisivanje knjiga mogli su biti različiti. Obično su rađeni u slučajevima zavještanja knjiga, tj. davanja u zaklade nekih od obrazovnih ustanova, a nerijetko su rađeni i nakon smrti vlasnika kada se imovina trebala dijeliti među nasljednicima, ili su knjige prodavane na dražbama, tj. *muha-lefatima*. Budući da nema naznaka spomenutih razloga, nije isključeno da je vlasnik u ovom slučaju naprosto želio evidenciju knjiga u vlastitoj kući, ili da se, što je najmanje vjerojatno, radi o popisu posuđenih ili knjiga pripremljenih za posudbu. Što god bilo, knjižnica, iako po broju naslova skromna, s obzirom na discipline koje "pokriva" kvalitetna je, jer je sadržavala ključne obrazovne priručnike iz gramatike, prava, stilistike, logike, leksikografije, lijepe književnosti, pedagogije i propovjedništva. Sudeći prema šturom naslovljavanju, popis je sačinio dobar poznavatelj ondašnje aktualne literature na arapskom, perzijskom i turskom jeziku, koji se zadovoljio konciznim naslovljavanjem. Stoga je utvrđivanje o kojim je djelima riječ zahtijevalo posezanje u povijesti literature i kataloge, koji su, uz osobno iskustvo dugogodišnjega rada na ovakvoj građi, pomogli u rekonstrukciji privatne knjižnice u Donjem Vakufu u 19. stoljeću.

3. Oporuka

Iako po šerijatu postoje čvrsta pravila nasljeđivanja propisana tekstom Kur'ana, u muslimanskoj je tradiciji ukorijenjen sistem oporuke, pisanja testamenta, kojom oporučitelj daje instrukcije za način raspodjele imovine i postupanja nakon smrti. Takav ostavinski dokument je zapisan na listovima L 41a-42a Donjovakufske medžmue.

Vasijetnama Zejnebe, kćeri Muhameda efendije, rođene 1159/1746. nastanjene u Uskoplju 1219/1804., određuje da će o izvršenju oporuke računa voditi Skopljak hadži Ahmed Alemdar, za koje usluge ima primiti 100 groša. Za nadglednika izvršenja oporuke odredila je Omeraga-zade (Omeragić)

munla Begu Skopljaka, za što on ima primiti 50 groša. Popisom troškova za sahranu i hadž odredila je 745 groša za ukop, uz oporuku hadža 1500 groša bedelu, ukupno 2245 groša. Oporukom utemeljenom na Poslanikovim riječima: "Tko umre s oporukom, umire na mom putu, bogobojazno i s potvrdom vjere (*šehadetom*) i grijesi će mu biti oprošteni; a tko ne ostavi oporuku neće mu biti omogućeno da u *berzehu* govori, druge će duše pričati, a on će šutjeti", Zejneba nalaže da se kada bude na samrti oko nje izgovaraju: sura *Ihlas*, *šehadet*, *talkin* i prigodne *dove* kojima će se pojačati vjera i olakšati zadnji trenuci. Uz to, od svih prema kojima je pogriješila traži oprost, a i ona oprašta svima. Nalaže da joj se nokti odrežu, da se okupa i po mogućnosti abdesti, da se polegne na desnu stranu i da joj se prouči sura *Jasin*. Zatim nalaže da se *nabuhara* (okadi) zapaljenim drvetom *uda* (sandalovine), i da se za melodično učenje nađe učen i dobar čovjek a ne pohlepnik, te da se provede *iskat-i salat*. Za preostali dio novca nalaže *devr*, a od konačnog ostatka prinošenje žrtve - kurbana.

Na kraju su, vjerojatno poslije njezine smrti, upisani troškovi pokopa:

Ćefini i potrepštine	25 groša
Žena koja je kupala	8 groša
Priredivač vode	4 groša
Onom koji drži vodu	2 groša
Onom koji polijeva	2 groša
Onom koji dodaje vodu	1 groš
Tabut i tenašir	12 groša
Kopačima rake	8 groša
Daske i prijevoz	2 groša
Za nadgrobne kamene (nišane)	11 groša
Ukupno	75 groša

<i>Devr</i> za iskat salat	18
<i>Kefaret</i> za post	32
<i>Kefaret</i> za zakletvu	250
Sirotinji koja dođe na grob	20
Def' haššet (odbijanje straha od groba)	50
Nadomjestak za uobičajenu (godišnju) hranu	150
Za troškova izvršenja oporuke	100
Za nadglednika izvršenja oporuke	50
Ukupno	745
Opunomoćenom za hodočašće	1500
Ukupno	2245

4. Turkije

Poznato je da su u pjesničkim medžmuama, rukopisima u kojim prevladavaju stihovi, najčešće zastupljeni pojedinačni stihovi, mufredi, bejtovi, zatim kit'e, rubaije, gazeli, dastani. Nije bilo posebnih pravila po kojima bi se ove pjesme kategorizirale. Tako su i u ovoj medžmui raznorodni stihovi poglavito na osmanskome, gdje koji na arapskome i bosanskome jeziku. Od stihova koji su na osmanskome posebno valja naglasiti nekoliko turkija, zapravo dastana o obrani ili gubitku pojedinih gradova.

a. Banjalučka turkija je evidentirana u rukopisnoj literaturi u više prijepisa. Tako se u OZHA nalaze još dva prijepisa ove pjesme; u medžmui – sefini pod brojem 1488, list 13b-14a i u rukopisu br. 1490, što ga je prepisao Mujo Muhamedalić 7. rebiulahara 1289 / 14. lipnja 1872., na posebno izdvojenom listu. Pjesmu je na bosanski prvi put prevela Lamija Hadžiosmanović s prijedloška u Kadićevom zborniku¹³, a prijevod koji slijedi donekle se razlikuje od onoga L. Hadžiosmanović i ima veći broj stihova.

Prijevod:

Vidjeste li što austrijski kralj uradi?
Htjede rat, pa ugovor o miru prekrši.

Pismom generalu naloži:
"Kreni s vojskom na Banjaluku!"

Podigoše mostove od plovila,
Prijedoše rijeku Savu u Gradiški,

Digoše pukove i topove,
Nevjernici do Banjaluke dođoše.

Opsjedaše je sa sve četiri strane,
Ukopaše se u zemlju, grudobrane napraviše.

Na tisuće topova u jednom danu ispalije
Dimom se Banjaluka obavi.

Udoše u džamiju Ferhadiju,
Mihrab i mimber srušiše.

S munare na tvrđavu gledaše
Nevjernik, što na Banjaluku stiže.

Kuka, plače banjalučka tvrđava,
Tvrđava i Ferhadija džamija.

13 Lamija Hadžiosmanović, "Dvije neobjavljene pjesme o Banjalučkom boju iz Kadićeve zbirke", *POF*, XXII-XIII/1972-73, 315-327; Prva je pjesma Kantamitrijeva, a druga je verzija ove pjesme koju ovdje u prijevodu donosimo.

Sav naš grad postade ruševina,
 Dođi, pašo, na Banjaluku!

Ali-paša se zamoli prijatelju,
 Ostavi on uživanja, oružja se primi,
 Pripasa sablju protiv dušmana.
 Neka pašinski tug dosegne Banjaluku!

Časnike sve tamo otpremi,
 Nalog daje Sarajevu i svoj okolici:
 Janjičari neka izađu iz logora
 I neka stignu brzo u Banjaluku

Nedjeljom se dova prouči,
 Stiže pomoć, "Allah Allah", uzvikujuć'.

Odbrana sva posustade, pokleknu,
 A nad Banjalukom sunce granu.

Stanovništvo kule Bogu zahvali
 Bože, ni siromaha ni bogatog ne prepusti

Da roblje postanemo neprijateljsko!
 S onim koji stiže u Banjaluku

U hipu kaurski tabor se razbi.
 Datum, tisuću sto pedeseta se zapisa,

Obezglavljeni Austrijanci Vrbas preplivaše
 Sreća obavi Banjaluku!!

Prepisano hidžretske 1207. (počinje 19.8.1792.)

b. Budimska turkija (L43b) ima dvadeset distiha. Sudeći prema tekstu, spjevana je u vrijeme vladavine sultana Mahmuda, vladao od 1730. do 1754. godine. U literaturi o turkijama spominje se jedna znatno različita varijanta.¹⁴ S obzirom na nedostatak podataka, cjelovit prijevod može biti korisno polazište za daljnja traganja i usporedbe.

Vidjeste li što nam kralj uradi,
 Budimske tvrđave orobi.

Nasramotu, nevjernik Budim uze.
 Uze Austrijanac i Ostrogon i Budim.

14 Jedna varijanta Budimske turkije, znatno različita od ove donjovakufske, objavljena je u knjizi Hamdi Hasana, *Saray-Bosna Kütiüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Ankara, 1987, str. 128-129. Rukopis međzmue u kome se nalazila ova turkija bio je u kolekciji Orijentalnog instituta u Sarajevu, OIS 878, 61 b, ali je sa svim ostalim rukopisnim blagom Instituta stradao u vrijeme agresije na Sarajevo, 17.5.1992.

U Budimu ogromne palače
I budimske hurije djevojke.

Nasramotu odoše osmanske kuće,
Austrijanac uze i Ostrogon i Budim.

U budimskoj beskrajnoj čaršiji,
Nevjernik spali lijepu mramornu džamiju,

I zapali u njoj perzijske tepihe.
Nasramotu, nevjernik zauze Budim!

Za dan ispucaše pet hiljada granata,
Dvanaest hiljada duša za dan ubiše,

Sedam kula porobiše,
Munaru Sulejman-hana srušiše.

Tijela nemoćna bijahu razbacana.
Kakve li štete, nevjernik uze Budim!

Žene, mladići, kao janjci zaplašeni.
Preljepe djevojke kao poklon odvedoše.

Dvanaest hiljada žena bijaše
Kakve li štete, nevjernik uze Budim!

Vrani se gavrani razletješe
A ni mjesec ni sunce ne pomoli lice.

Odvedoše lijepo djevojke kralju na dar.
Nasramotu, uze nevjernik Budim!

Oni koji ne pružiše pomoć ne davši ni odgovor,
Neka budu na onome svijetu kažnjeni!

Za pale borce nema računa
Nasramotu, uze nevjernik Budim!

Ždrale, hajde pođi u Osmanovu zemlju!
Usput navrati u grad Istambol,

Pozdravi od nas sultana Mahmuda!
Moj sultane, ima li od tebe pomoći?

Draga dušo, stanje nam je tako,
Handžarom je srce probodeno.

Čuje li se ezan s Beograda,
Je li nad Bosanskim serhatom nebo vedro?

Možda će moj Bog Budim vratiti,
Danonoćno ga molim.
Temmet temam¹⁵

c. Zvornička turkija L44b. Profesor Fehim Nametak je prema rukopisu *Zbornika Muhameda Enveri Kadića* objavio prijevod ove pjesme od 44 stiha¹⁶. U rukopisu OZHA ih je 46 pisanih po tri polustiha u retku. Ovaj prijevod zvorničke, kao i spomenutih dviju banjalučkih, pokazuje odstupanja u tekstu u odnosu na ostale objavljene. Razlike i izmjene u tekstovima su objašnjive s obzirom na vlastitu redakciju prepisivača, a moguće je da su neke proistekle i iz usmenog predloška, jer su pjesme ponekad prvo bile naučene napamet, pa onda zabilježene. Stoga, kako se budu objavljivale obrade i prijevodi međzma, moći će se utvrđivati varijante i odstupanja tekstova u prijepisima.

Zapomaga jako zvornička tvrđava,
Uz tvrđavu i velika kula,

15 Budim su Osmanlije izgubili 2. rujna 1686. O padu Budima povjesničar Hammer je zapisao: "Dan ranije (1. 9. 1686.) vojvoda je opet pozvao pašu. Na predaju se nije moglo pomišljati po fetvi što ju je sultan dobio od muftije i poslao velikom veziru, a ovaj naravno budimskoj posadi i objavio putem hrabrog donosioca 'da je Budim ključ Osmanskoga Carstva i da je njegova obrana životom vjerska obaveza'".

Prema toj fetvi neka padnu muževno, glasila je sultanova zapovijed, ako ne – past će pod sudačkom sabljom. Drugog rujna, u šest sati ujutro, dalo je šest topovskih pucnjeva znak za napad. Napadači su imali povjerenje u pobjedu, tvrdokorni očaj je vladao na strani napadnutih. Kao jedan od prvih je pao barun Asti, a s njim većina dobrovoljaca. Prvi se popeo na Bedem mađarski pukovnik Petneházy, prije Tököljev pristaša. Turci su ga svladali i objesili ga. Njegovi su se na vrijeme probili da mu još spase život. Abdi i najhrabriji su se borili najprije na 'Bečkim vratima' i pali su u rušenju bedema. Čitave noći su osvajači pljačkali, a slijedećega jutra je četiri tisuće leševa pokrivalo ulice koje su se pušile od krvi i ognja. Među pljačkašima, istraživač najplemenitijeg plijena Bolonjac Marsigli, koji je nekad bio u pratnji venecijanskog bajla Donada u Carigradu povezan s učenim Turcima, a otada kao turski rob bio pri opsadi Beča korišten u rovovima kao kafedžija, požurio je utazi žed za znanjem i knjigama i ovdje. Između plamena i lešina je tragao među knjigama, najprije u metropolitanskoj crkvi, koja je ostala pošteđena plamena, no gdje su vojnici upravo šejhu ili imamu odsjekli glavu. Ovdje je našao dva kabineta puna rukopisa kao i u jednoj drugoj džamiji; i pod svodovima carske palače je našao rukopise Korvinove knjižnice, o čemu je obavijestio generalnoga komesara Rabattu. Budimsku zelenu zastavu poslao je lotarinški vojvoda po grofu Archintu caru, a ovaj ju je poslao svom prvorodenom sinu, nadvojvodi Josipu. Turski budimski rukopisi su danas u knjižnici bolonjskog instituta, ali nisu poznatiji i više korišteni, kako bi to zaslužili biti i kakav je bio cilj darovaoca koji je sam u svojoj glavi sjedinio znanstveni institut. Tako je Budim, koji je za stotinu četrdeset pet godišnje muslimanske vlasti, za osamdeset namjesnika, bio šest puta uzalud opsjedan, opet bio u carskom posjedu. Po ljestvici samo deseti grad u carstvu, stajao je iza tri prijestolnice: Carigrada, Edrene i Bruse i iza tri sveta islamska grada: Meke, Medine i Jeruzalema, koji miriše kao raj, i iza Bagdada, kuće spasa; međutim Kuća svete borbe je glavni grad Ugarske, pogranični bedem Islama u Europi, a brava i ključ Osmanskog carstva.", Joseph von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva* (Prevod i stručna redakcija Nerkez Smailagić), Zagreb, 1979, sv.III, str.22-23.

16 Fehim Nametak, "Opsada Zvornika 1717. u pjesmi na turskom jeziku", *POF*, vol. 32-33, Sarajevo, 1984, str. 109-114.

Časno turbe Kaimije:
Numan-pašo, dođi, ne daj nas!

Sa sve četiri strane austrijski razviše se tabori,
Nek' naš Uzvišeni bude nam pomagač,
S nevjernikom Petrašem i osječki general.
Numan-pašo, dođi, ne daj nas!

Fejzulah je paša u tvrđavi,
Nek mu Allah podari dug život.
S nevjernicima danonočno ratuje.
Numan-pašo, dođi, ne daj nas!

Numan-paša dade nalog po muli,
Ejaletu bosansko-hercegovačkom,
Za dva dana dođe do Papratine
Numan-pašo, dođi, ne daj nas!

Janjičari se bore za vjeru,
Rustem-aga sa sekbanima pohrli.
Žene i djeca danonočno pomažu
Numan-pašo, dođi, ne daj nas!

Vijest stiže da je neprijatelj u Osmaći,
Da će vojskom napasti po noći.
Nalog izdade Kara-begu da pazi,
Nek je hvala Bogu, razveseli nas!

Ćuprilić ustade i dovu učini
Svi vojnici povikaše "Allah Allah"
Zahvalu činiše, nevjernike razbiše.
Hvala Bogu, obradovaše nas!

Iz Zvornika stiže glas:
Pobježe nevjernik - svijet odahnu,
Dođoše poslanici i dobri.
Uzvišena Istina nas oslobodi!

Na znak trube (?) ustaše na noge,
Blagoslovljeno lice pade na tlo.
Andeli na nebu zahvaljuju.
Uzvišena Istina nas oslobodi!

Sedam osam sati držali su ih borci.
Pet-šest tisuća nevjernika slomiše.

Plijen su veliki razdijelili
Hvala Allahu, spasi nas!

Austrijskog nevjernika pobijedismo
Ovo kako bijaše, izgovori Beg-zade-oglu.

Moj gospodar neka je na nas ponosan!
Mnogo ti rekoh,
Nema mojim riječima opreke:
Sve je istina. Bi završeno!¹⁷

* * *

Iz činjenice da se s kodikološkog i arheografskog gledišta *medžmue - bilježnice*, kao posebne vrste rukopisa, zbog raznovrsnosti građe ne mogu staviti pod jednu paradigmu proističe i metodologija njihove obrade i izučavanja kao pojedinačnih tvorevina i uradaka, koja istraživačima različitih profila pruža velike mogućnosti uvida u sveukupnu tradiciju i povijest kulture prostora na kojima su nastale. S obzirom na heterogenost podataka u njima, što pokazuje i karakterističan primjer bosanske medžmue iz Donjeg Vakufa nastale u 19. stoljeću, koja je pohranjena u Orijentalnoj zbirci Arhiva HAZU pod brojem 1470, brojna su područja i discipline s čijega se aspekta mogu i moraju proučavati ako se želi njihovo objektivno vrednovanje. Uz opis sadržaja pojedinačnih listova detaljnije su predstavljene četiri teme koje mogu biti predlošci za daljnja istraživanja.

U prvog je s etnografskog i toponomastičkog aspekta važan popis poklona u hrani i odjeći prigodom rađanja, kao i sami datumi rođenja djece. Druga

17 Historijska podloga:

”Nakon što je austrijski vojskovođa princ Eugen zauzeo tvrđavu Beograd sa vojskovođom Draškovićem i sa preko deset hiljada vojnika, iznenada je napao na Bosnu. Prvo se ustremio na tvrđavu Novi. Spomenuti bosanski valija Numan-paša poslao je pet hiljada vojnika krajišnika pod komandom bihačkog kapetana Mustafa-paše i muhafiza Majdana Omer-paše, da ih dočekaju. Istodobno je neprijateljska vojska pod komandom vojskovođe zvanog Petraša napala Zvornik. Čim se čulo da su napali, njegov čehaja Ibrahim-aga poslan je prema Zvorniku sa nekoliko hiljada mobiliziranih vojnika. U međuvremenu, Numan-paša je iščekivao da primi izvještaje o tome da li su stigli na obje strane ti koji su tamo upućeni. Međutim, došao je izvještaj od muhafiza tvrđave Novi Skopljaka Gazi Ahmed-paše o pobjedi.

Kada su nevjernici, koji su došli do Zvornika, čuli da stiže vojska iz Bosne, poslali su svoje odrede da je dočekaju. Islamski borci stupili su s njima u boj i natjerali ih u bijeg, u pravcu tvrđave Zvornik. Neprijatelji, koji su opsjeli zvorničku tvrđavu su se raštrkali i odustali od opsade. Iako su se s brojnom svojom vojskom borili, oni su poraženi i razbjegli su se; tom prilikom je ranjen i spomenuti Petraš. Islamski borci su ih gonili, većinu su ih pobili, a mnoge su zarobili i oduzeli im topove i opremu. To se sve zbilo 1. zulkadeta 1129. godine (7.10.1717).”

Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekkit, *Povijest Bosne* (Preveli Abdulah Polimac...), El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 465.

potpunije predstavlja popis knjiga, vjerojatno potpisanoga vlasnika bilježnice, Saliha Poričanina, iz kojega su, uz njegove osobne sklonosti ka određenoj literaturi, vidljivi i zahtjevi i ukus sredine i vremena što je vjerojatno u nekoj mjeri utjecalo na sastav prosječne privatne knjižnice. U trećoj je prikazana oporuka, vasijetnama, s točnim odredbama i definiranim postupcima nakon smrti oporučiteljice Zejnebe, kćeri Muhamedove, iz Uskoplja, te kasniji djelomični podaci o izvršenju tih odredaba. U četvrtoj su prevedene tri turkije, od kojih su dvije već prevedene. Budući da se predlošci objavljenih prijevoda razlikuju od turkija u ovoj medžmui, to može poslužiti kao prilog izučavanju varijabiliteta, kao i proučavanjima s aspekta teorije književnosti, metrike, estetike i sl.

DONJOVAKUFСКА MEDŽMUA

Sažetak

U radu je predstavljena rukopisna bilježnica - medžmua Orijentalne zbirke Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu br. 1470, nastala u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća u Donjem Vakufu. Vlasnik i prepisivač većeg dijela teksta je najvjerojatnije Salih Poričanin. Istaknuta je važnost za sveukupnu kulturnu povijest, osobito regionalnu i lokalnu povijest na mikro i makro planu. U tom kontekstu bosanske medžmue obiluju informacijama raznorodnog sadržaja.

Predstavljena bilježnica pisana je različitim varijantama arapskog pisma s proznim i stihovanim tekstovima na arapskom, turskom i bosanskom jeziku.

Osim sadržaja teksta, u radu su posebno naglašeni: bilješke o običaju darivanja novorođene djece i bilježenje datuma rođenja u obitelji, identificiran je sadržaj privatne knjižnice, predstavljena je vasijetnama - oporuka Donjovakufljanke Zejnebe, kćeri Muhameda efendije.

Na kraju je donešen prijevod triju turkija: banjalučke, budimske i zborničke. Sve tri su pjesme inspirirane povijesnim događajima. U banjalučkoj i budimskoj se ne spominje ime autora, a u zborničkoj je autor malo poznati pjesnik Beg-zade.

Pristup u predstavljanju ovoga spomenika kulture vođen je primarnom potrebom isticanja tema iz sadržaja kako bi se istraživačima pojedinih područja olakšao put do informacija i tematski pristup. Ovo je prva predstavljena medžmua nastala u Donjem Vakufu.

THE DONJI VAKUF MEJMUA

Summary

The paper presents a manuscript notebook – the mejmua from the Oriental Collection in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb No. 1470, written in Donji Vakuf in the first half of the 19th century. The owner and copyist of the major part of the text was, most likely, Salih Poričanin. The paper emphasises the importance of the mejmua for the overall cultural history, particularly the regional and local history both on micro- and macro-levels. In this context, Bosnian mejmuas abound in information of various contents.

The presented notebook was written in a number of variants of the Arabic script, containing prose and rhymed texts in the Arabic, Turkish and Bosnian languages.

Besides the text content, the paper especially highlights: notes on customs of giving presents to newborn children and writing down the dates of birth in the family, the content of the private library is identified, a will by a Donji Vakuf woman Zejneba, daughter of Muhamed effendi.

At the end of the notebook are translations of three turkiya: of Banja Luka, Buda, and Zvornik. All the three poems were inspired by historical events. The Banja Luka and Buda poems do not mention the name of the author(s), while the author of the Zvornik poem is a little known poet Beg-zade.

The approach in presenting this cultural monument was guided by a primary need to stress the themes of the content in order to make easier the access to information and thematic approach for researchers into specific areas. This is the first presented medžmua written in Donji Vakuf.

او علوم محمد صمد و بلایه کلدی کونین اشده دوستدار کاهوز هدی به ای بیباک
 طویان منده مصطفی خانه سوز باقلاده مع کورک مع کوجو بیباک تنایه و کربوش
 یو بشکیر
 طوریکت ایمان عیون خانه سوز باقلاده مع کورک مع ایکی دانه بشکیر یو دیک بر علی
 مع کنه تغزلی بر علی مع بیان اوقله بطوبه انجیر یو جابوز
 مصطفی بنیک اوغده صالحی آغا خانه سوز بیباک مع کورک مع کوجو کونین آلا صمد بر آناش
 مع یاغده مع منست ایتلیه بدکلی مع جابوز یو بر دانه اله
 خایه بیباک الخی صمد خانه سوز

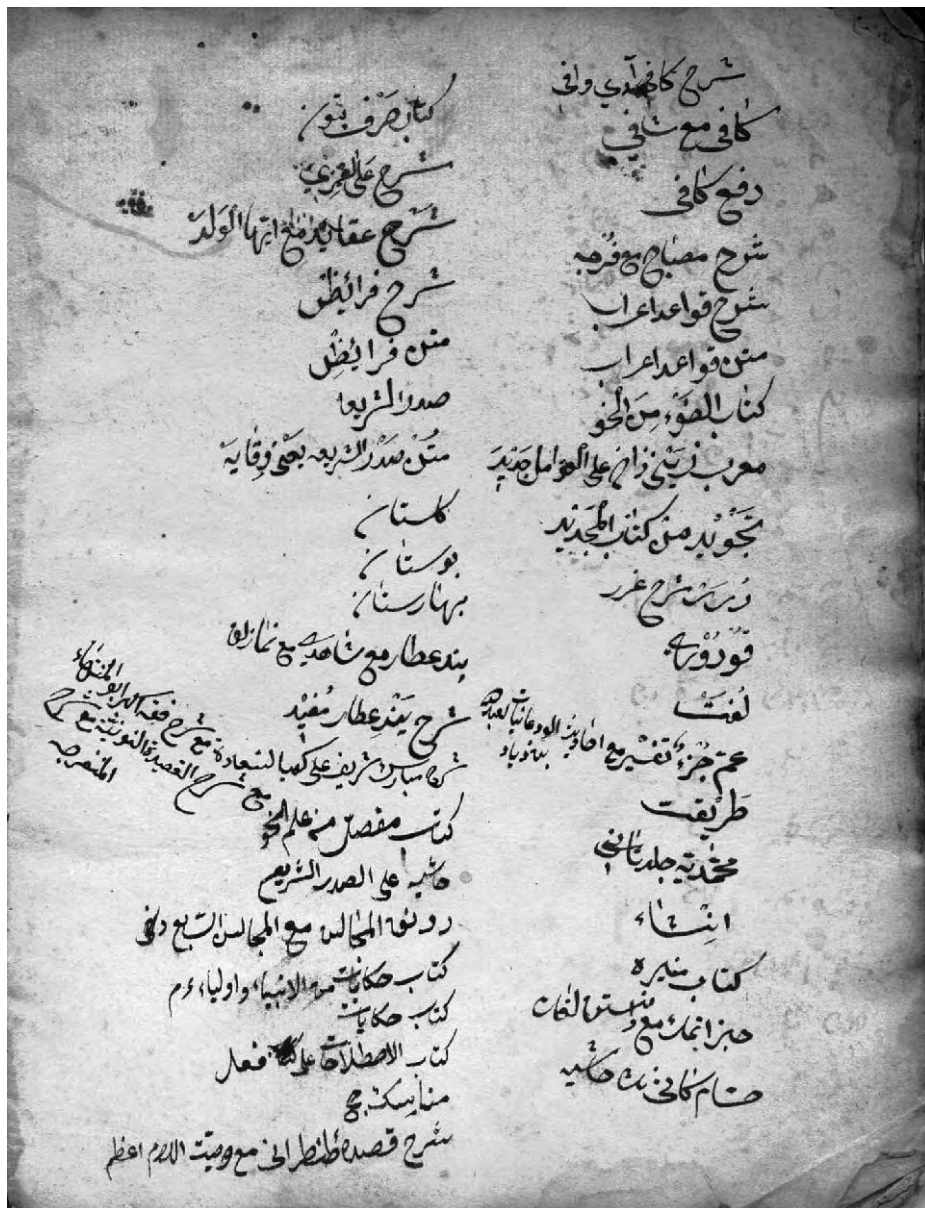
بانه حسین بیباک خانه سوز بوسه بر مع کورک مع جابوز علی مع فولاد
 حرا و اوغده صالحی خانه سوز مع مصلحی بیباک و بدکلی مع کربک کورک
 هوشی علی بیباک خانه سوز رشتیه حله مع یو بی
 حاجی اولوغا سوز خانه سوز مع کربک کورک
 مصطفی بیباک اوغده صالحی خانه سوز مصلحی بیباک
 نافود خانه سوز قوتیه بدکلی خانه سوز مصلحی بیباک یارو شکره
 حرا و اوغده صالحی خانه سوز مصلحی بیباک
 جا و انا بکر کونین خانه سوز مصلحی بیباک
 جیز مرابراهیم خانه سوز بر حجاز اوغده صالحی بیباک
 خایه مصطفی خانه سوز بر باقلاده و بر یو بیباک اوغده صالحی بیباک
 و اعطه دانه خانه سوز بر باقلاده و کورک و بدکلی مع ترلق مع بر کونین شکره مع جابوز
 غایب کونین خانه سوز باقلاده مع یو بیباک مع کربک کورک مع جابوز مع کونین شکره مع جابوز

او علوم محمد صمد بیباک
 اوغده صالحی خانه سوز
 اوغده صالحی خانه سوز
 ذبی القعدة نیک اولوغده
 کونین شکره و قننه و سینه
 کلنه رحمانی خانه سوز
 عیون بیباک

او علوم حاجی صمد بیباک
 ماه صفرک اوغده صالحی کونین شکره
 دینا بد کلنه رحمانی خانه سوز
 معتر ایلیمه
 سنه مذکور و ماه مذکور
 ایضا روز و حضور خانه سوز
 کونین شکره کلنه رحمانی
 حرا و اوغده صالحی و عالمی و مصلحی
 ایضا ایلیمه و ماه مذکور

او علوم محمد صمد بیباک
 اوغده صالحی خانه سوز
 اوغده صالحی خانه سوز
 ذبی القعدة نیک اولوغده
 کونین شکره و قننه و سینه
 کلنه رحمانی خانه سوز
 عیون بیباک

1. L7a: Popis darova pristiglih povodom rodenja sina Muhameda

2. L8b: Popis knjiga Saliha Poričanina (?)

انا و سربو بنم ايجو، اجماع ابيه ابيه لر و انك و في افعال الجمع و نبتكرو و اسرفكرو غيري اوله و مضارفت
 و طابعه مع برك و برك الكفك و اشترى اكره و مضارفت و نبتكرو اوله و افعالك مخبر الblem و بعد ابلح بالده
 برشته اترس انا فترج الميم و اشبو صحنه و حرير و اما و اولنا و ضاياتك تنفيذ بنه شير سربو سكر اسفويه
 الحاج احمد علي ابرو و صحنه و خنار صحنه و تعيين الميويه و بعد ادا الحنة انا و في بوز خوشه توصيه الميم و اشبو
 و ضاياتك مضارفت ايجو، بينه اسفويه في عمر اذا من مند باعوف ناظر ابلروم و انا و في الكرخ و كره توصيه الميم
 الحمد لله على الاتمام و على رسوله الصلوة و السلام و مرر لسه تسع عشر و ثمانيه و الف
 بروصيه توصيت نامه صرف اوله و جوه على سبيل الاله الاله ابناء اوله

1240
 Oprucnik
 Zejnebe b
 Muhamed al-Blem

كفنه و لوازمه ايجو	٠٠٥
غساله اوله و خاتونه	٠٠٨
صوف و بان	٠٠٤
صوالمده	٠٠٤
صوف و لوانه	٠٠٤
صوف و كونه	٠٠١
تابوت و ثنابير	٠١٤
قبره قريه بجليه	٠٠٨
خنة لر و نقله ايجو	٠٠٤
نشاءه طاشكر ايجو	٠١١
سولكيت مالده قروف اوله و جوه بياند	٠١٨
اسفاط صلو و ايجو و ايدنه	٠٠٤
كفارت صوم عص	٠٠٠
كفارت بيه ك	٠٠٠
قبره كاه و قفزانين	٠٠٠
دفع و شست قبر ايجو	١٠٠
سند و طنج طعام بدل	١٠٠
وضع خنار بيه ابرت و ضايات	٠٠٠
ناظر بيه ابرت نظارت	٠٧٤٠
بدل حج ايجو	١٠٠٠
	٢٢٤٠

٧٥٥
 ٢٤٠
 ٤١٥
 ١٠٠
 ١٦٥

17

3. L41a: Popis troškova sahrane prema oporuci Zejnebe, kćeri Muhameda efendije iz Uskoplja

تورک

ضیاد ایدر عایت بیز فرنیس قلمی
 قلمه ایز شوک قول سب
 بیتش نعمان بیگ الدردی بری
 دورت نامز الیدی خجی طاری
 بیتراش کافرله اوسیک جزالی
 بیتش نعمان بیگ الدردی
 الله آکا عمر بیگون جوق بیگ
 کتار ایله کی کوندر صومله
 فرمان ایتدی نعمان بیگ ماله
 هر سئک امانی کوندر
 بیتش نعمان بیگ الدردی بری
 بیخچر لر دوس اوغور خجی نور
 رستم آغا سکا ندر دو کوشور
 عورت اعلان کی کوندر اغلنور
 بیتش نعمان بیگ الدردی بری
 عسکر ایله کی اورون بصمغه
 فرمان اولدی فرجه کوندر
 کورچی اوغلی قانغون دعا ایدر
 جسد عسکر الله ایدر
 حقه شکر اولسون کولردی بری
 ایزور نغدر خبر کله یی
 اسپالر اولمالر بیتردی
 حواشی اذان ایتدی بری
 مبارک یوزنی بره سوروی
 فرشته هر کولده دعا ایدر
 یدی سکر ساعهت قوددی غایر
 بشر الی بیکه کافر ای دیلر
 جحره خلاص ایلدی بری
 نیج کافر ای مهور ایلدی بری
 غنی موالیم مسور بری ایلدی
 بنم سکا سوزم جوقدر
 بویور بویله کتار اوغلی سولیدی
 سوزمه خلاقم بوقدر

جملکین صحیح ایدر
 منت
 م م

5. L44b: Zvornička turkija

6. L52b-53a: Banjalučka turkija